

Opponensi vélemény

Hárs Endre: Porträt eines Wiener Feuilletonisten. Ludwig Hevesi (1843-1910)

címen benyújtott doktori disszertációjáról

Vajon kétfelé vágható-e egy magyar-osztrák vagy osztrák-magyar szerző legalább annyira, mint -- Robert Musil-t parafrázálva -- egy piros-fehér-zöld kabátból és sárga-fekete nadrágból álló öltözet? Nem állítom, hogy ez nagyon szellemes kérdés lenne, de azt igen, hogy illik a feuilleton, magyarul a tárca stílusához, amelynek humoros jellegét és sikerét főként a váratlan hasonlatok és párhuzamok adják.

Egy tárca sokszínű csillogása és sikere jelentős részben azon múlik, hogy benne glissandókkal lehet átsiklani egyik témáról a másikra, különböző szereplőkre és helyszínekre. Ennek a csillogó, de igen nehéz sajtóműfajnak egyik elsőrangú művelője volt Hevesi, már akkor is, amikor még Lajos volt, de kifejlett formában Ludwigként Bécsben.

Hárs Endre disszertációja Hevesi tárcaírói életművének feldolgozását tűzte ki célul. Miután egy kétezer ötszáz-hármezer feuilletonból álló oeuvre-ről van szó, a feladat hatalmas volt, még ha segítségként el is tekinthetett a Sármány-Parsons Ilona által az elmúlt évtizedekben többszörösen is feldolgozott képzőművészeti tárgykörtől (v.ö. elsősorban: *Ludwig Hevesi und seine Zeit*. Wien, 2015), és figyelembe vehette azt is, hogy Bognár Zsuzsa elvégezte Hevesi Pester Lloydban megjelent színikritikái egy részének értékelését. (Zsuzsa Bognár: *Ludwig Hevesi als Theater- und Literaturkritiker des Pester Lloyd 1900-1910*. In: *Ludwig Hevesi und seine Zeit*. Wien 2015. Ss. 75-98.) Ezeket az előzményeket figyelembe véve, Hárs Endre disszertációjának megnevezett hármas célkitűzése: a tárcaíró Hevesi portréjának megrajzolása az „életrajzi jelentőségű szegmensek” (benne a városi tárcák, a portrék és a kétnyelvű szerző kulturális környezetét feldolgozó elbeszélések); az úti tárcák; illetve a szépírói alkotások és az irodalomkritikai írások alapján. Ennek a feladatnak a teljesítéséhez igen kiterjedt adatgyűjtő, bibliográfusi munkát végzett el.

Hevesi működési területei közül a tárcák – érthető okokból -- eddig kevésbé voltak feldolgozva. 2015-ben Sármány-Parsons Ilona adott ki újra 30, többségében képzőművészeti és néhány színházi tárgyú tárcát, kritikát. Most Hárs Endre ténylegesen Hevesi Lajos teljes tárcaírói életművéről alkotott összképet az életmű mintegy ötödének, kb. ötszáz tárcának – és a tárcaírói munkásságához tartozó köteteknek – az áttekintésével és értékelésével, azokra összpontosítva figyelmét, amelyek kívül esnek a művészeti kritikán (Hevesi működésének legjelentősebb szeletén). Hevesi tárcaírói működésének azt a számszerű többségét vizsgálja, amely a bécsi *Fremden-Blatt*-ban, illetve a budapesti *Pester Lloyd*-ban jelent meg német

nyelven; magyar nyelvű tárcáit csak érintőlegesen említi. Tehát Hárs publikálási nyelv, illetve rovat szerint közelít tárgyához, és ez tematikai, műfajelméleti, vagy olvasásszociológiai körülhatárolást nem foglal magában. Sőt ki tudta kerülni azt a bonyolult kérdéskört is, hogy meghatározza a feuilleton műfaját, és elhelyezze Hevesi műveit az irodalmi, illetve a sajtóműfajok palettáján.

A disszertáció fő eredményének tekinthető, hogy gazdagon illusztrálta Hevesi tárcaírói működésének sokféleségét és színvonalát, illetve hogy kultúratudományi és médiatörténeti szempontból feltárta Hevesi tárcaírói működésének”mediális lábnyomát” a korszakban, ami az „átfogó összefüggések megértéséhez szolgál alapul”, és megalapozza Hevesi elhelyezését a kortárs tárcaírók között. Külön kiemelendőnek tartom, hogy Hárs Endre mértéktartó értékeléssel tud tekinteni disszertációja hőisére, nem értékeli túl csak azért, mert vele foglalkozik, és összegzésül azt állapítja meg Hevesiről, hogy „bár nem tartozik a szűkebb irodalmi kánonba, [de akit] korszaka sajátos írói jegyekkel tüntetett ki, s akit az elemzés ekként egy méltatlanul elfeledett szerző rangjára emel.”

Sármány-Parsons Ilona azt írta, hogy „[o]bwohl er in der ganzen Stadt bekannt und mit den wichtigsten Künstlern des Historismus und der Secession befreundet war und ihnen sehr viel half, wird er in den zahlreichen Memoiren (zum Beispiel bei Berta Zuckerkandl oder Alma Mahler) so gut wie gar nicht erwähnt.” Hárs Endre is „méltatlanul elfeledett szerző”-ként nevezi meg Hevesit. Ez, úgy gondolom, ebben a kizárólagos formában árnyalásra szorul. Hevesi kötetei közül több új kiadásban is megjelent még az elmúlt évtizedekben is, több kötete elérhető digitalizált formában az interneten, és 2015-ben Sármány-Parsons Ilona feuilleton-válogatásán kívül budapesti tárcáit *Karcképek az ország városából* címmel kiadta Saly Noémi egy részletes és alapos kísérőtanulmánnyal, illetve ugyanekkoriban Tóth Benedek tanulmányban foglalkozott a nagyvárosi tárcákkal, főként Hevesi és Ágai Adolf összehasonlításával (*A megírt és megélt város: Budapest -- város-szövegek a 19. századi magyar sajtóban*). Mindez adatszerűen ellentmond az „elfeledett” fogalomnak -- viszont lehetőséget kínálna annak vizsgálatára és megválaszolására, hogy mégis mi okozza ezt a látszatot, Hevesi kiesését a kulturális emlékezetből, mind Bécsben, mind Budapesten. Budapest esetében a feltámadt érdeklődés dokumentálható magyarázata, hogy a kisvárosias Pest és Buda hirtelen növekedését, egységesülését és fővárossá válásának korszakát örökítette meg plasztikus leírásokban és jelenetekben, vagyis ezek a tárcák ma mint várostörténeti dokumentumok élnek, mintegy Ágai Adolf (Porzó) *Utazás Pestről Budapestre* c. művének „első köteteként”.

Hevesi „elfeledésére” vonatkozóan azt is figyelembe kell vennünk, amire a Sármány-Parsons Ilona kötetéből vett fenti idézet utal, nevezetesen azt, hogy személyében Hevesi bármennyire jelenlévő és kedvelt tagja volt is a bécsi művész- és művészetkedvelő társaságoknak, nem lett érdembeli szereplője a visszaemlékezéseknek, sőt alig esik említés róla. Ennek a látszólagos ellentmondásnak magyarázata lehet az – túl a feuilleton-műfaj lényegén, hogy kellemes olvasmány egy klubfotelben, megnevettet, de csak ritkán késztet továbbgondolásra, nem hagy mély nyomot, és legfeljebb a következő lapszám megjelenéséig él --, hogy Hevesi mindkét publikálási fóruma, a Fremden-Blatt és a Pester Lloyd bármennyire is liberális lapok voltak, a közös külügyminisztérium félhivatalos lapjaiként olykor gyanakvást, fenntartásokat szültek a művészvilágban és a független értelmiség, sőt még a polgárság számottevő köreiben is. (Ebben a tekintetben a Pester Lloyd Budapesten elismertebb és fontosabb volt, mint a Fremden-Blatt Bécsben.) Fontos tényező az is, hogy mindkét lap példányszáma 15 és 20 ezer között mozgott, ami Bécsben a befolyásos liberális nagy lapokhoz képest alacsonynak számított, például a Neue Freie Presse négyszeresen túlta felül ezt -- vagyis ennyivel kisebb volt a Fremden-Blatt publicitása, maradt el cikkeinek és íróinak lehetséges ismertsége és közvélemény-formáló hatása.

Érdekes vizsgálat lehetne a feuilleton (tárca) mint műfaj népszerűsége, például német nyelvterületen máig tartó fennmaradása, illetve az egyes tárcák mulékony életképessége, gyors elfeledése közti ellentmondás.

A tárcaírói életmű áttekintése felvet még egy olyan általánosabb kérdést is, amely összefügghet Hevesi „elfeledésének” kérdésével. A disszertáció foglalkozik három ünnepi beszédével (Lenau, Schiller, Heine), és Hárs Endre megállapítja ezeknek az alkalmakból adódó konzervatív vonásait. Ibsen és Hofmannsthal bemutatóiról írt számos színikritikájával kapcsolatban pedig megemlíti, hogy bennük megmutatkoznak „Hevesi esztétikai ítéletalkotásának határai”. Ezek a megjegyzésnyi, de ki nem fejtett fenntartások mintegy csatlakoznak Hatvany Lajos nekrológiájának néhány gondolatához. (*Ludwig Hevesi* von Ludwig Hatvany. Pester Lloyd 1910. 03. 27. Ss. 3-6.) Kár, hogy ez a szép, baráti és ugyanakkor elemző megemlékezés Hevesiről nem kapott elég hangsúlyt, pedig árnyalt jellemrajzával, Hevesi szokásainak, ízlésének, könyvtárának bemutatásával megvilágíthatta volna szellemi különégeit. A szüntelenül dolgozó tárcaíró, aki a modern kortárs festészetért rajong, de nem érti a modern írókat, és lélekzétvételnyi szabadidőiben antik auctorokat olvas. „Er las selten Modernes. Zwischen zwei Feuilletons über Cézanne oder Olbrich – las er schnell etwas Griechisches”-- írta Hatvany. „A modern újságírás utolsó humanistája”, aki tárcáinak humoráról híres, de nem érti a német irodalom nagyjainak humorát, – ez a Hevesi talán

érthető módon örlődött fel saját ellentmondásaiban, és mivel ezeket nem transzponálta műalkotássá, maga is érthetlenné és ezáltal érdektelenné vált.

Végül is nem szükségszerűen jár együtt a vizualitás iránti érzék és az azonos intellektuális érdeklődés. Ehhez a megállapításhoz még egy, akár töredékes névsor is kívánkozik Hevesi korának azokról a meghatározó szellemi jelenségeiről, akikről legfeljebb említést, de leginkább azt sem találunk tárcáiban, mint Nietzsche, Marx, Darwin, Comte, Taine, Schopenhauer, Rilke sőt a bécsiek: Otto Weininger, Freud sem -- és még folytatható a hiánylista. Természetesen adódik a kérdés, hogy számon kérhető-e egy tárcaírótól, hogy ezekkel a bonyolult szellemekkel, alkotókkal és nézeteikkel kapcsolatban legyen mondanivalója – de az a kérdés is felvethető, hogy miért nem vagy alig vett tudomást, azokról a korszak-befolyásoló személyekről és nézetekről, akik és amelyek a bécsi társasági életnek, szalonoknak is napi beszédtemái voltak. Innen nézve Hevesi tárcái igen hiányos dokumentumai korának.

A heterogén tárcacsoportnak (színház, zene, művészeti élet, irodalomkritika, tárcanovellák, városképek, utazás, városi szokások-ünnepek, portrék, köztük politikusok stb.) vizsgálata rendkívüli előmunkálaton alapul: annak a lehetőségnek megtalálásán, hogy Hevesi Lajos tárcaírói életműve bibliográfiailag is megnyugtatóan feltárható legyen. A két és fél-háromezer tárcát számláló munkásság megközelíthetővé, áttekinthetővé tétele nem lebecsülhető teljesítményt, felülmúlja az általában megkívánható szakirodalmi tájékozódás mértékét. A bibliográfiába felvett mintegy ötszáz tárca gazdagon, sokoldalúan reprezentálja Hevesi működését.

Az irodalomjegyzékek értékes és elismerést érdemlő munkája csupán a bibliográfia szerkezetét illetően vet fel kérdéseket. A teljes irodalomjegyzéket tekintve elsősorban a besorolások rendje – például a névelő, mint betűrendi meghatározó --, a túlságosan sok csoportra történt bontás és a tételek sokasága miatt indokoltnak látszó, ám használatában néha a kiismerhetetlenségig nehezített rövidítéshalmaz, ami általában több lépcsős visszakeresést von maga után – mindez azt igényli, hogy a disszertáció publikálása esetén egyszerűsödjék.

A benyújtott disszertáció nyilvános vitára alkalmas.

Buzinkay Géza

prof. emeritus, az MTA doktora